

Beresteczko

Kresy - przywracanie pamięci

Beresteczko. Panorama.

Alf Soczyński

Aby z Dubna dojechać do Beresteczka, najbardziej kojarzącego się Polakom z wielką zwycięską bitwą stoczoną w roku 1651 z Kozakami, trzeba pokonać ponad trzydzieści kilometrów, jadąc na zachód przez Góry Pełczańskie. Warto wybrać tę trasę, gdyż wiedzie ona jedną z najbardziej malowniczych części Wyżyny

Wołyńskiej, a w Beresteczku i okolicy znajduje się wiele cennych zabytków. Pierwszą większą miejscowością na naszej drodze jest **Pełcza**, od której przyjęła się nazwa okolicznych gór. Kilka kilometrów na północ od Pełczy jest wzniesienie o wysokości 325 m n.p.m. i uroczysko **Czartoria**, którego nazwa związana jest z bardzo rozpowszechnionymi na Wołyniu prastarymi legendami o czarcich postępkach, czarownicach i czarach. Na południu, w okolicach wsi **Budy**, jest najwyższe wzniesienie Gór Pełczańskich o wysokości 358 m n.p.m. Względna wysokość wzniesień zalesionych drzewami liściastymi, zwłaszcza grabami, dębami i jesionami, wynosi tu od kilkudziesięciu do niecałych stu metrów. U ich podnóży widnieją liczne wąwozy i jary, często o urwistych bokach, którymi płyną strumienie i rzeczki. Na nasłonecznionych stokach i dolinach w okresie kwitnienia pojawiają się barwne i aromatyczne dywany stepowej roślinności ciepłolubnej. Te tereny to pozostałość pierwotnej puszczy, wyrwanej przyrodzie przez człowieka z powodu żyznej gleby. Tak wyglądała większość terenu Wyżyny Wołyńskiej, zanim człowiek nie wykarczował lasów i nie zaorał stepu. Do mniejszych miejscowości można tu dotrzeć jedynie drogami gruntowymi.

Beresteczko i **Boremel** leżą po przeciwległych stronach Zalewu Chrynickiego, wydłużonego zbiornika o nieregularnych kształtach, powstałego w wyniku przegrodzenia po II wojnie światowej wołyńskiego przełomu Styru w okolicach miejscowości **Chryniki**.

Beresteczko leży na południowym krańcu zalewu chrynickiego w rejonie Horochowskim. Trzeba więc od **Boremela** przejechać kilkanaście kilometrów wzdłuż zachodnich brzegów zalewu, aby znaleźć się na polach sławnej bitwy.

Zalew rozciąga się mniej więcej pośrodku dawnego systemu grodów usytuowanych wzdłuż biegu Styru, w pasie od południa na północ. Warto w tym miejscu przypomnieć ich nazwy, dziś zapomniane, a kiedyś często obecne na kartach dawnych zapisów historycznych. Najdalej na południe leżał gród **Korytno**, gdzie dziś jest wieś o tej nazwie, od niego na północ był gród w **Beresteczku**, w pobliżu którego był gród książęcy **Peremyl**, na północy był opisywany już **Boremel**, a jeszcze dalej na północ, gród **Bilcze**. W odległości około dwudziestu kilometrów od tego ostatniego, był gród **Nieświcz**, osłaniający południowo zachodnie przedpola **Łucka**, znacznie oddalony na zachód od koryta Styru.

Beresteczko

Zanim znajdziemy się w **Beresteczku**, zwiedzamy **Peremył**, który był w tej okolicy głównym grodem i stolicą udzielnego księstwa. Historiografowie mylili go czasami z **Przemysłem**. Tutejszy gród na wysokim cyplu oblanym wodami Styru, istniał

już w czasach Lubarta Giedyminowicza w XIV wieku. Przechodził z rąk do rąk różnych rodzin ziemiańskich, by z czasem stać się własnością **Rafała Leszczyńskiego**, ojca przyszłego króla Stanisława. Następnie dobra przeszły do Skrzyńskich, a po nich do Pietruszewskich. Ostatnimi właścicielami byli Wroczyńscy, którzy najpierw dzierżawili, a potem odkupili posiadłość od barona Gustawa Grothausa. Na miejscu zniszczonego w XVI wieku przez Tatarów zamku, Pietruszewscy wzniesli w XVIII wieku pałacyk, utrwalony na rysunkach Napoleona Ordy. Został on zniszczony przez wojska austriackie w roku 1914. Z **Peremyła** jest już tylko pięć kilometrów do Beresteczka.

Beresteczko także miało niegdyś niewielki gród, położony na wyspie utworzonej przez rozwidlenie Styru, powiązany z głównym grodem w pobliskim **Peremylu** i było siedzibą ruskich książąt Bohuszów - Bohutywinów. W połowie XVI wieku, kolejny właściciel Aleksander Proński sprowadził tu arian. Zachował się na okolicznym wzgórzu jego wielki pomnik nagrobny w kształcie stożka, gdzie na jednej z cegieł jest wyryty napis informujący o wizycie króla Stanisława Augusta w roku 1787. Króla przyjmował w swojej rezydencji, postawionej na miejscu dawnego zamku książąt Prońskich, Jan Jakub Zamojski. Obok wybudowany został w roku 1802 przez wdowę po Zamojskim, Katarzynę Platerową z Sosnowskich, pałacyk klasycystyczny, stykający się narożnikiem z dawną rezydencją. Wokół budowli znany ogrodnik Dionizy Mikler urządził

efektowny park z widokami na rzekę, która przepływała przez środek parku. W okresie międzywojennym był tu sierociniec, prowadzony przez siostry zakonne. W przebudowanym po II wojnie światowej pałacu mieści się dom pomocy społecznej. Natomiast park dziś jest chronionym zabytkiem przyrody. Dawny barokowy kościół farny z I połowy XVIII wieku, uznany ongiś za najpiękniejszy na Wołyniu, znajduje się od czasu II wojny światowej w ruinie.

Nieopodal na jednym ze wzgórz jest kaplica św. Tekli, upamiętniająca 500 pomordowanych przez Tatarów dziewczic. Na innym jest wysoki obelisk – pomnik nagrobny księcia Aleksandra Prońskiego i jego siostry Marii. Na jednej z cegieł obelisku jest inskrypcja informująca o pobycie tu króla Stanisława Augusta w roku 1787. Podobno pod tym pomnikiem król Jan Kazimierz wysłuchał mszy świętej przed słynną bitwą. Po bitwie ufundował tu drewnianą kaplicę. Na przełomie lipca i sierpnia roku 1920 pod **Beresteczkiem** oddziały polskie powstrzymywały marsz armii konnej Budionnego na Lwów. Miasteczko znane było w przeszłości z okolicznych jarmarków i wielu urokliwych XVIII – XIX wiecznych dworców, z których do dziś zostało zaledwie kilka. Obecnie **Beresteczko** jest miasteczkiem liczącym nieco mniej niż dwa tysiące mieszkańców, co stanowi niemal jedną trzecią ludności z XIX wieku i liczby mieszkańców do roku 1939.

Beresteczko, 1938 r.

Na wschód od **Beresteczka** jest pobojewisko z roku 1651. Jest tu cmentarz katolicki, którego kaplica pełniła funkcje kościoła katolickiego, a dziś służy wiernym wyznania greko-katolickiego.

Bitwa pod Beresteczkiem rozegrała się w dniach 28-30 czerwca 1651 r. i była największą z bitew w czasie zmagania polsko-kozackich. Wojska Bohdana Chmielnickiego razem ze wspierającymi go około 30 tysiącami Tatarów, liczyły razem około 110 tysięcy żołnierzy. Wojsko polskie dowodzone przez króla Jana Kazimierza ocenia się na około 75 tysięcy. Pierwszy główny impet decydującego uderzenia polskiego, które nastąpiło

30 czerwca, został skierowany na Tatarów. Nie wytrzymał go, porwali oni Bohdana Chmielnickiego i rzucili się do ucieczki. Kozacy pozbawieni głównego dowódcy zaczęli w panice ustępować z pola walki, cofając się w kierunku odległej o 5 kilometrów od Beresteczka wsi **Plaszowa**, pod którą schronili się w umocnionym taborze. Otoczyły ich oddziały polskie. Podjęte rokowania nie przynosiły ugody. 10 lipca dowodzący kozakami Iwan Bohun, wraz z częścią starszyny, usiłował podjąć próbę przebicia się przez polskie okrążenie, co większość kozaków potraktowała jak próbę ucieczki i ich oddziały ogarnęła panika. Traktując się nawzajem rozpoczęli ucieczkę z obozu przez błota i bagna zalegające nad rzeką Plaszówką. Polacy rzucili się w pogoń za nimi, która zamieniła się w rzeź. Rozproszone grupy uciekających broniły się bohatersko na wyspach i wzgórzach pośród bagien. Poległo około 30 tysięcy kozaków przy minimalnych stratach polskich.

W roku 1966 pod **Plaszową** utworzono rezerwat historyczny „Kozackie mogiły” z pomnikiem ku czci poległych kozaków i niewielkim muzeum, w którym zgromadzono znaleziska z pola bitwy. Głównym obiektem jest monumentalna Cerkiew-Mauzoleum poległych kozaków im. św. Jerzego, gdzie władze organizują masowe imprezy religijno-patriotyczne.